

Els refranys a l'obra *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, de Cristòfol Despuig

Juan Antonio González

Professor de Filologia, jubilat

Resum: Cristòfol Despuig, en el seu intent d'apropar-se al llenguatge popular, en fa servir nombrosos recursos, entre ells el d'utilitzar refranys populars per tal de fer més entenedor el que vol dir o de justificar el seu pensament. L'article recull la totalitat dels refranys que fa servir i comenta el seu significat a l'obra, que concorda o no amb el que volen dir avui dia els que han arribat fins a nosaltres.

Paraules clau: refranys, fraseologia, llenguatge, segle XVI, Cristòfol Despuig.

Palabras clave: refranes, fraseología, lenguaje, siglo XVI, Cristòfol Despuig.

Key words: proverb, phraseology, language, 16th century, Cristòfol Despuig.

Mots clés: proverbes, phraséologie, langage, XVIe siècle, Cristòfol Despuig.

“Don *Pedro*: [...] Mas què de refrans y quan sentensiosos se troben [f. 22v] y-s parlen en Cattelunya! Cosa estranya és y políticament se pot viurer ab ells com ab los consells de Aristòtil y de Tuli.” (II, 279)¹

Des d'èpoques molt antigues, l'home ha deixat constància del seu pensament (filosòfic, mèdic...) o simplement de la seua experiència vital, en forma de frases curtes, autònomes, les quals han rebut noms variats, entre ells els de *proverbis*, *sentències* i, sobretot, el de *refranys*. Tots queden englobats dins un grup més ampli anomenat *parèmies*. Tanmateix, les parèmies formen part d'un altre grup més ampli encara, les *unitats fràsiques*. La branca de la lingüística que les estudia, de creació relativament moderna, és la fraseologia.

En aquest treball us oferim un petit estudi i comentari dels refranys que hem localitzat a l'obra de Despuig. Com algun cas pot resultar discutible, començarem definint què es considera avui dia que és un refrany, per a la qual cosa comentarem la definició que donen Conca i Guia (2014: 75).

¹ Les referències a l'obra de Despuig estan tretes de la transcripció del Manuscrit B-20 que vam publicar a la revista digital *eHumanista/IVITRA* 1 (2012), p. 248-353.

Segons aquests autors, el refrany (o proverbi) és una “parèmia que conté un significat amb valor de veritat comunament acceptat (la comunitat accepta com a verdader el que allí es diu), estructurada de manera concisa en una oració simple o composta, amb patrons bastant estereotipats (molts tenen forma de díptic, en ocasions, rimat), que forma un enunciat amb autonomia discursiva (pot constituir la totalitat de l’enunciat) i caràcter anònim (la personalitat de l’autor no és coneguda)”. Així entès, i tenint en compte que no totes les parèmies a les quals Despuig dona la categoria de refrany ho són, comentarem els localitzats per ordre d’aparició.

Pròleg

Al pròleg, dirigit al comte d’Aytona, qui haurà de ser el protector de l’obra, l’autor exposa els motius que l’han portat a escriure-la i també s’excusa dels possibles defectes:

“Supplique a *Vostra Senyoria* sia servit rebre’l ab semblant amor de com se fa, perquè ab lo favor y sombra de *Vostra Senyoria* reste escusada aquesta obra contra les malisiose[s] llengües. Y no [la] tingua en poch, encara que sia poch, perquè **no-s pot dir que dóna poch lo qui tot lo que pot dóna**, considerant també que só yo lo primer que ha gosat acometre tant treballosa y dificultosa empresa;” (P, 257)

No es pot dir que dóna poc qui tot el que pot dóna: Despuig fa servir una variant d’un refrany recollit a la PCC: «No dóna poc qui dóna el que pot» (D: 1927). Al DCVB (*donar*. Ref. d’) trobem un de semblant: «Qui dóna lo que té, no està obligat a més». Amb ell, l’autor es justifica dient que no se li pot exigir més, ja que ha posat totes les seves forces en escriure el llibre.

Col·loqui primer

La part principal d’aquest col·loqui parla de les relacions amb l’Església, en el nivell internacional (justifica les lluites d’Espanya a Itàlia contra la coalició del Papa amb França) i dins Tortosa (picabaralles entre la ciutat i el bisbe). Parlant de les causes de la primera diu:

“*Lívio*: Sabeu per què, en poques paraules? Perquè volgué ell llevar lo regne de Nàpols al rey Don Felip, que, [f. 12r] *jure hereditario*, posseïx; y l’altre forsat és que·l defense, que de dret natural **és permès a cada hu defensar sa roba.**” (I, 267)

És permès a cada u defensar sa roba: Es tracta d'un refrany poc usat, però que recull amb la mateixa forma el DCVB (*roba*. Ref. f). Vol dir que 'sempre és lícit obrar en defensa pròpia'. A la PCC (R: 713) se cita Despuig. Amb ell, l'autor afirma que el rei Felip II té dret sobre el regne de Nàpols (l'ha rebut en herència) i, per tant, el pot defensar amb les armes.

Seguint el mateix tema, recorda que, el pare del rei, Carles I, també havia mantingut una altra guerra pel mateix plet. Es queixa que uns reis tan catòlics hagin hagut de lluitar contra el cap de l'Església, però els justifica amb un altre refrany:

"Lívio: Així's veritat, però gran alívio los és que la culpa no sia estada sua. Ells són estats provocats a la guerra, forçat és estat també que hagen respost ab ella que, com diu lo nostre refran català, «**a pledejar y bandolejar vos poden forsar**»." (I, 270)

A pledejar i bandolejar vos poden forçar. Només l'hem localitzat a la PCC (P: 2298), on hi ha una única cita, la de Despuig. Vol dir que una persona pot ser forçada per les circumstàncies a fer accions en contra de la seva voluntat.

Respecte a l'enfrontament de la ciutat amb l'estament religiós, Despuig es lamenta de la poca col·laboració econòmica dels càrrecs eclesiàstics en la construcció de la catedral:

"Fàbio: Lo cos de la església, a la veritat, no és rich, mes los donatius ho són prou.

Don *Pedro*: Com deixa de ésser la església rica tenint riques les dignitats? No sabeu que no's pot dir ser un rey pobre que sia rey de regne rich?

Fàbio: Sí, però això és quant l'amor y caritat abunda, y quant se ha més lo bé comú que lo particular. Assí, senyor, tenim altra usansa y **de l'hús fem lley**." (I, 272)

De l'ús fem llei. Es tracta d'una adaptació del refrany «La costum fa llei» que trobem a la PCC (C: 3577) i al DCVB (*costum*. Ref. b) amb el significat 'la consuetud és una norma jurídica forta'. Com en altres ocasions, Despuig canvia unes paraules per a adaptar el refrany al seu interès.

I respecte a la rivalitat que Despuig mantingué amb el bisbe Ferran de Lloaces, després de queixar-se que aquest no contribuïa a les despeses de la construcció de la catedral, intenta suavitzar les acusacions:

“Don *Pedro*: Lo bisbe *que* vuy teniu no-s diu Don Ferrando de Lloazes?

Fàbio: Senyor, sí.

Don *Pedro*: No és menester desconfiar, que si fins assí no ha fet, hi farà en alguna ora, quant menys vos o pensareu, que me han dit qu'és rich home y **tots temps se trau més del cru que del nu** y, per altra part, no ignora, com a docte *que* és, al que és obligat fer y, si la vergonya no l'estimula, estimular-lo ha la consciència.” (I, 274)

Tots temps se trau més del cru que del nu. Queda recollit a la PCC (C: 3823), on se cita Despuig. El podem comentar en paraules de Juan de Valdés, quan al seu *Diálogo de la lengua* diu de «más da el duro que el desnudo»: “*duro* toman por escasso, hablando metafóricamente, porque del escasso no se saca más çumo que de una piedra”.

Col·loqui segon

Comença havent dinat; massa, segons els invitats. Surten a passejar, per tal de fer bé la digestió, i Don Pedro comenta que en altra ocasió hauran de tractar primer de la quantitat de dinar que se'ls ha d'oferir per evitar excessos:

“Don *Pedro*: Mas és fort cosa la del senyor Lívio *que* may se burla en donar de menjar. Dig-vos, de veritat, que serà forsat entrar de assí avant ab cosa cotada ab aquest home.

“Fàbio: Diu la veritat lo *senyor* Don Pedro, [f. 21v] y entre amichs no serie menester tanta demasia ni, per ma vida, ab ningú, perquè lo demasiat minjar destragua lo ventrell, debilita lo gust y danya la bolsa.

Don *Pedro*: Això de la bolsa és de català.

Fàbio: No està mal tenir compte ab tot, perquè diu lo refranch *que* «**mesura, dura, a despit de mala ventura**».” (II, 278)

Qui mesura, dura, a despit de mala ventura. Segons el DCVB, significa que ‘l'home previsor es pot defensar contra les adversitats’ (*mesurar*. Ref. b). També el trobem a la PCC (M: 1711), on se cita Despuig. Es tracta de mesurar el que es menja per tal de viure més anys, encara que hi hagi altres problemes que afectin la salut. La rèplica de Lívio és una justificació:

“Lívio: Mas no sé yo de què donau, senyors, vosaltres culpa, que si **lo joch he perdut, serà per carta de menys y no per carta de més**.

Don *Pedro*: Prou sap lo meu ventrell de això la veritat.” (II, 278)

Perdre el joc per carta de menys i no per carta de més. Només a la PCC trobem unes variants: «Val més pecar per carta de més que de menys» (C: 1344 i també C: 1391). A la darrera se cita Despuig. Podria ser la traducció i adaptació que fa Despuig del refrany castellà «Por carta de más o por carta de menos, se pierden los juegos», del qual, segons el *Refranero del Centro Virtual Cervantes*, és sinònim el català «Val més molt que poc». El refrany vol dir que val més excedir-se en la generositat que ésser poc generós; però Lívio, amb modèstia, el fa servir per a dir que els deu haver ofert poc menjar.

Una part important del col·loqui tracta de la conquesta de Tortosa per Ramon Berenguer IV i de les dificultats que s'hagueren de superar, cosa que ofereix a Despuig la possibilitat d'intercalar altres refranys i així, quan tracten la conquesta de la Suda, diu:

“Don *Pedro*: A què deyan la Suda? Era algun quarter de la ciutat que fos més fort que lo restant?

Lívio: No, senyor, als castells que ara són deien la Suda, *que* per a llança y escut de què llavors se usava, eren cosa molt fort.

Fàbio: Donchs, com la prengueren a forsa de armes?

Lívio: **A la gran forsa, major forsa la supera.** Ya sabeu què diu lo refran: «**Fort és la roca, pus fort és qui la derroca**».” (II, 289)

A la gran força, major força la supera. És l'explicació que dóna Despuig del refrany que emetrà a continuació, però també és una variant d'altres refranys que trobem a la PCC: «A força, da-li força» (F: 1347) i «Una força venç l'altra» (F: 1371). El significat és que per superar una dificultat és necessari ésser més fort que aquella.

Fort és la roca, pus fort és qui la derroca. Figura, pràcticament igual al DCVB (*roca*. Ref. b), sense explicació del significat. Al text vol dir que 'qui venç és més poderós que el vençut'. També a la PCC (R: 784), on se cita Despuig. Segons el refrany, els cristians van ésser més forts que els musulmans, per això conqueriren la ciutat.

Ja a la fi del col·loqui, comentant la davallada que experimentaven en aquella època les cases senyoriales (recordem que estaven allunyades de la Cort reial, establerta a Madrid), fan dues referències importants: una relacionada amb la casa de Montcada, l'altra amb la de Despuig; amb aquesta, l'autor, per boca de Lívio, confirma la

davallada de la casa dels seus avantpassats al Rosselló, amb una conclusió que ha arribat als nostres dies de formes diverses:

“[Lívio]: [...] Ab tot que per a vuy ja no és tanta cosa com solia, però en altre temps sé dir-vos *que* tenia mil vasalls la casa Despuig, en aquell comtat de Roselló. [...]”

Fàbio: De manera que també à pres hom com les altres: «**mal de molts, conhort de tots**».” (II, 292)

Mal de molts, conhort de tots. D’ell afirma el DCVB que ‘es diu quan algú pretén aconhortar-se dels seus mals dient que molts els pateixen’ (*mal*. Ref. cc). La part final admet moltes variants (*de boigs, de bèsties, de tabolls, de pocs*). El recull també la PCC (M: 382), on se cita Despuig.

Col·loqui tercer

Tracta dels privilegis de la ciutat i dels orígens dels mateixos. Creu que són excessius, però que és bo conservar-ne alguns, sobretot si s’han guanyat amb esforç:

“Fàbio: Aqueix fonch concell verdaderament de bon amich y de molt bon ciutadà y par-me que ls ne prengué als catalans com als canonges de assí *que*, molts anys ha, perquè los bisbes no tenien prou renda de son bisbat, los donaren de la sua pròpia, y ara los bisbes vi[u]en opulents y ells, miserables y ben repenedits.

Lívio: Diu veritat, y per ço ve aquell vulgar que diu que «**qui no mira avant, arrere cau**».” (III, 297)

Qui no mira avant, arrere cau. ‘Recomana la previsió’, ens diu el DCVB (*caure*. Ref. a). El trobem també a la PCC (M: 1886 (11)), on se cita Despuig. Segons el refrany, s’ha d’actuar amb previsió de futur; és la manera de no penedir-se després del que s’ha fet. Despuig critica la poca visió de futur que han tingut els ciutadans de Tortosa amb les seves relacions envers les autoritats: civil, el rei, i eclesiàstica, el bisbe.

Més avant la conversa recau en la poca presència de militars (nobles) a la ciutat i com els ciutadans honrats no volen ser armats cavallers, Fàbio n’explica la causa principal:

“Fàbio: Senyor, així és; mas los *que* tenen aqueixa professió són obligats de víurer y anar més entonats *que* los altres, y assí viuen los ciutadans ab gran llibertat; y **lo mudar de costum** diu lo refran qu’**és igual a la mort**. Veus aquí la causa perquè volem estar-nos aixís; y també

perquè los ciutadans són tenguts en lo mateix compte assí *que* són los de Barcelona, *que* essent així par que ns podem prou contentar de l'estament [en] *què* estam.” (III, 302)

Lo mudar de costum és igual a la mort. Figura sols a la PCC (C: 3573), en la variant «Deixar costum és semblant a la mort». Fàbio explica la raó per la qual els ciutadans tortosins no volen accedir a l'estament militar: els obligaria a canviar els seus costums. Més que una raó es tracta d'una justificació, d'aquí la censura que en farà Lívio tot seguit, ja que no hi està d'acord:

“Lívio: Yo bé confesse [que] assí són los ciutadans molt onrrats y, com ja és dit, de molt bones facultats, però per a ser tenguts vosaltres en lo que són tenguts los de Barcelona, hauríeu de mester estar matriculats com ho estan aquells y tenir lo privilegi y privilegis *que* tenen los de allà, *que* de altra manera és imposible *que* no tingau imperfet aqueix vostre estament y *que* no us ne segueixquen grans inconvenients; quals sien, no diré perquè no veja en mi complit lo refran *que* «**per dir les veritats, perd hom les amistats**».” (III, 303)

Per dir les veritats, perd hom les amistats. Trobem petites variants de forma i de significat al DCVB (*veritat*. Ref. d) i a la PCC (V: 603 (3)), on se cita Despuig. Lívio no es vol arriscar a molestar Fàbio i perdre la seva amistat atacant massa durament l'estament dels ciutadans de Tortosa. D'aquí que Don Pedro posi cullerada en la conversa per tal de reforçar la idea de Lívio:

“Don *Pedro*: Plaher he pres de haver ohit lo pro y contra de tot assò. Content ne estich, ab veritat, en gran manera; mas todavia recaych en lo de armar-vos cavallers per lo de les serimònies *que* tenen, senyor Fàbio, y obligació de anar més entonats perquè, puix la terra no és molt gran, tots, crech yo, que les hi teniu poques en lo viure, almenys tots me par *que* anau uns; **guardau no sia mon pare moro, yo moro.**” (III, 303)

(Guardau no sia) Mon pare moro, jo moro. Aquest refrany el podem trobar en forma curta o llarga. En la curta queda recollit a la PCC (P: 776), com a únic registre, extret del PL; tanmateix, segons alguns editors de *Los col·loquis* començaria abans: «Guardau no sia mon pare moro, jo moro». Tant en una forma com en altra, el significat seria semblant al de 'tal com viu el pare, vol viure el fill', corroborat per un escrit de principi del segle XVII, on es pot llegir, en referència a les predicacions per a convertir els moriscos: «Después de aver predicado nos respondían estos desdichados: “mi padre moro, yo moro”».²

² Blai Verdú (1612), ap. Querol (2006: 87).

Don Pedro comenta com de perillós és el fet que els ciutadans es conformin amb ésser uns igual als altres, i això passa de pares a fills sense cap intent de canvi o superació. La conversa canvia: no hi ha representació tortosina a la Diputació del General perquè un ciutadà present a les insaculacions per als diputats afirmà que a la vegueria no hi havia militars, de manera que tots els llocs excepte un foren assignats a ciutadans. Lívio es queixa amargament del fet:

“Lívio: Sí, Sancta Maria! *Que* aquells perquè no prenien sinó lo que ja era seu, puix ab son risch y perill, ab la pròpia sanch, lo avien guanyat; mas aquest fonch lladronisi fet ab mentira, *que* ans bé hi avie en Tortosa y ab la sua vegueria –*que* tot s’i ha de compèndrer– tans militars com reals [...] Mes, si a Déu serà plasent, **temps vindrà que assò se adobarà.**” (III, 304)

Temps vindrà que assò se adobarà. Despuig ha fet una reunió de dos refranys: «El temps tot ho muda» (DCVB: *temps*. Ref. h) i «El temps tot ho cura» (DCVB: *temps*. Ref. i). El significat que li dona és que amb el temps totes les coses se solucionen, especialment si són legítimes, com creu que és aquest cas, i canviarà la situació a favor dels militars. La discussió acaba, pràcticament, amb les següents paraules:

“Fàbio: No dich més de assò <que> *que* ja són dos los llochs *que* allí tenen los militars, *que* Nofre de Liori, estos anys proppasats, procurà *que* se n’i afegís un altre.

Don *Pedro*: Y a qui·l donaren?

Fàbio: Lo mateix Liori lo s’aturà.

Don *Pedro*: **Així féu lo especier de Tarragona.**” (III, 305)

Així féu l’especier de Tarragona (que primer era sa persona). ‘Es diu parlant del qui manleva una cosa i no la torna’ (DCVB: *especier*. Ref. a). També la trobem a la PCC (E: 523). Don Pedro aplica aquest refrany (poc conegut) al tortosí Nofre de Liori per haver aconseguit un lloc del braç militar a la Diputació. No sembla massa apropiat, perquè no ho va fer amb males arts, sinó que per llei li corresponia, però el que critica Despuig és que no intervingués a favor d’altres cavallers de Tortosa.

Col·loqui quart

Només conté dos refranys, tots dos dits per Lívio en resposta a una queixa expressada per Fàbio en el transcurs d’una discussió sobre la conveniència d’educar els fills amb cavallers o amb mercaders:

“Fàbio: Ab assò, senyor Lívio, vaja aqueixa mà més llaugera, per mercè, perquè no sàpia a cruel<I>.

Lívio: No·s pot dir, senyor Fàbio, cruel lo pare per castigar ni repèndrer al fill per a què vixca virtuosament, com maravellosament descriu lo famós y laureat poeta y gran orador Petrarca en lo *Trumpho de la mort*, perquè com diu lo nostre refran català, «**qui bé·t volrà, te castigarà**». Y així yo, per lo bé *que* vos vull, vos dich y avise del que no cumple a segons que u entench; apartau, senyor, apartau de vosaltres males pràctiques y rompeu les males costums y lleys impertinents, *que* ya sabeu, com diu també l'altre refran, *que* «**bona panada y mala pràctica, plaer y bé és rompre-la**».” (IV, 310)

Qui bé et voldrà, te castigarà. Figura a la PCC (B: 525), que cita únicament Despuig. En el DCVB (*castigar*. Ref. a), hi ha la variant «Qui bé ama, bé castiga». També existeix la variant «Qui et vol bé, et farà plorar», al DCVB, (*plorar*. Ref. g). Lívio recrimina els ciutadans perquè creu que la seva conducta no és l'adient per donar llustre a la ciutat, però ho fa perquè estima la seva ciutat i no, simplement, per fer oposició.

Bona panada i mala pràctica, plaer i bé és rompre-la. La trobem a la PCC (P 532), on se cita Despuig. Més comú és el recollit a la PCC, «A la mala costum trencar-li les cames» (C: 3566), amb el mateix significat. Al text, així com és un plaer rompre un bon pa per menjar-se'l, també ho és eliminar un mal costum, com el que estan criticant.

Col·loqui quint

Està dedicat íntegrament a la narració i comentari de la guerra de Catalunya contra Joan II, a causa del Príncep de Viana. El col·loqui comença amb l'arribada de Fàbio a casa de Lívio per tal de participar en la conversa. Don Pedro el saluda:

“Don *Pedro*: Qui va allà? O, senyor Fàbio, bese les mans de *vostra* mercè! Com nos preneu descuidats!

Fàbio: A la fe, **la barba banyada pren la exuta**.” (V, 322)

La barba banyada pren l'eixuta. Segons el DCVB, 'ho diuen per expressar els avantatges d'ésser diligent' (*barba*. Ref. b). A la PCC (B: 178), se cita Despuig. Fàbio s'ha afanyat, ha estat diligent, i s'ha avançat als altres, ja que ha arribat a la casa dels seus amics abans que estos estiguin arreglats per a començar la conversa. Una vegada preparats, Don Pedro incita els altres a començar la narració dels fets:

“Don *Pedro*: Ara sia-n orabona tot, y puix assí som y a soles, no perdam temps. Ea, senyor Lívio! *Vostra mercè* nos comense aqueixa istòria ans que altre impediment no ixca, que **ha faena feta no y ha destorb**.” (V, 322)

A faena feta no hi ha destorb. «Feina feta, no té destorb», ‘Convé fer les feines prest, sense esperar que el temps curtegi, i és la manera que surtin bé i que el qui les ha fetes estigui descansat’ (DCVB: *feina*. Ref. j). La PCC (F: 373) cita Despuig. Don Pedro demana a Lívio que faci l’explicació sobre la guerra contra Joan II, abans que es presenti un altre assumpte que la pugui ajornar.

Durant la narració, Lívio carrega la reina amb la culpa de la mort de Carles, Príncep de Viana, concretament de la seua mort emmetzinat. Fàbio no ho acaba de creure:

“Fàbio: Per ventura, senyor Lívio, alleven això a la reyna Dona Juana los que foren afectats al príncep Don Carlos. E, que no fan a créurer totes les coses, y així de llauger! No sabeu que diu lo refran que **a mal y a bé tothom hi afig?**” (V, 328)

A mal i a bé tothom hi afig. És al DCVB (*bé*. Ref. y) i a la PCC (M: 235), on se cita Despuig. Amb aquest refrany Despuig dona compte com els fets es van ampliant i deformant conforme van passant de boca en boca.

Col·loqui sisè

El sisè col·loqui comença amb unes pàgines destinades a demostrar la veracitat de la llegenda de la fundació de Catalunya. Per justificar la pèrdua del coneixement dels fets històrics, ja fora de la memòria de molts catalans, sobretot dels tortosins, fa servir un refrany que ha arribat als nostres dies:

“Lívio: La negligència de la nació catalana en escriurer y en guardar les coses contengudes en Catalunya és estada tan gran *que* no té par en lo món, y així [no·m] maravelle si los de Tortosa han dexat perdre per descuit tantes excel·lències com he contades, puix són també los catalans, que forsat és que **los tests semblen a les olles**.” (VI, 337)

Los tests semblen a les olles. D’ell ens diu el DCVB: ‘Explica que algú sigui semblant a son pare o sa mare, sia en l’aspecte físic, sia en qualitats intel·lectuals o morals’ (*test*. Ref. a). També surt a la PCC (T: 707), on se cita Despuig. En aquest cas,

es considera els tortosins com a vertaders catalans, ja que tenen el mateix defecte intel·lectual –no consignar per escrit els fets importants– que la resta de compatriotes.

La següent part del col·loqui està destinada a lloar la ciutat i el seu terme, enumerant i descrivint les qualitats, els trets diferencials i l'aspecte econòmic. Comencen referint-se al riu i a la varietat de peixos que d'ell s'obtenen:

“Don *Pedro*: Yo u tinch així cregut. Ara, una cosa brava me han dit que és lo negoci del peix de aquesta terra; y tot lo prenen en aquest riu?

Fàbio: No, Santa Maria! Lo que en lo riu se pren són llampreses, sabogues, esturions, anguiles, que competeixen en les llampreses, mújols, llises, caluchs, llops, barps, madrilles.

Don *Pedro*: Los tres que primer haveu anomenat són uns estremats y delicats peixos. No crech yo que sien semblants a ells en la mar.

Lívio: A molts par així, mes **en los gustos no y à que disputar** ni s'i pot donar definisió.” (VI, 342-343)

En los gustos no hi ha que disputar. El trobem al DCVB: «Sobre gusts no hi ha disputes»; [...]: “significa que cadascú té el seu gust i és tan respectable com el d'un altre” (*gust*. Ref. d). A la PCC hi ha una variant: «Contra gust no hi ha disputa» (G: 1157). L'opinió de Lívio és que cadascú té els seus gustos i creu que són millors que els dels altres, per la qual cosa és inútil discutir sobre aquest tema.

Cap al final de l'obra trobem l'últim dels refranys, poc corrent avui. Despuig el cita en ocasió de defensar la construcció de les sèquies que havien de sortir de l'assut enfront dels ciutadans que opinen que la seua construcció seria una despesa inútil:

“Lívio. No s'escusen [els qui critiquen l'obra] ab dir que no y ha forma, que ab veritat ja s'i és pensada y trobada molt bona sens perjuhí de la communitat, y si massa me estrenyen, y sens perjuhí dels particulars de aquella; mas no veig que res agrada, ni veig que en res se resolguen, sinó en **mal cantar y porfiar**.” (VI, 351)

Cantar mal i porfi[di]jar. Queda recollida a la PCC (C: 685) sense l'adverbi. També existeix en castellà, ja emprat pel Marquès de Santillana (*Refranes...*, n.º 148) i citada al DRAE; segons este diccionari, està en desús, abans s'emprava ‘contra los impertinentes y presumidos que molestan repitiendo lo que no saben hacer’. Així, Lívio censura els qui no fan més que criticar l'obra de les sèquies sense aportar cap solució a canvi.

Moltes més parèmies i altres unitats fràsiques són emprades per Despuig. Unes demostren un bon coneixement de la llengua popular, altres, de la culta. Donada l'època, és inevitable trobar-hi també castellanismes. En conjunt, conté un bon recull del lèxic del català del segle XVI a Tortosa, i a Catalunya, que ha servit per considerar-la com la millor obra en prosa que s'ha conservat d'aquell segle.

Bibliografia

Conca Martínez, Maria i Josep Guia Marín (2014): *La fraseologia. Principis, mètode i aplicacions*. Institut interuniversitari de filologia valenciana, Bromera. Alzira.

Corpas Pastor, Gloria (1997): *Manual de fraseología española*. Gredos. Madrid.

Despuig, Cristòfol (1577): *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. (Hi ha diverses edicions de l'obra; la més completa en l'actualitat és la publicada en 2011 per Enric Querol i Josep Solervicens.)

Querol Coll, Enric (2006): *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'Edat moderna*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

Santillana, Marqués de (1988): Ángel Gómez Moreno i Maximilian P. A. M. Kerkhof eds. *Obras completas*. Planeta. Barcelona.

Torres Naharro, Bartolomé (1962): *Seraphina*. Dins de J. Romeu, ed. *Teatre profà II*. Barcino. Barcelona.

Valdés, Juan de (1962): Francisco Marsá ed. *Diálogo de la lengua*. Planeta. Barcelona.

Diccionaris:

Alcover, Antoni M. i Francesc de Borja Moll (2001-2002): *Diccionari català-valencià-balear*. Editorial Moll. Palma de Mallorca. 10 vols. En línia. [DCVB]

Farnès, Sebastià (1992): *Paremiologia catalana comparada*. Columna. Barcelona. 8 vols. [PCC]

Institut d'Estudis Catalans (2017): *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC 2). Enciclopèdia Catalana/ Edicions 62. Barcelona. En línia. [DIEC]

Real Academia Española (2016): *Diccionario de la lengua española*. Espasa-Calpe. Madrid. En línia. [DRAE]